

SUPPORTUL SOCIAL PENTRU DEMOCRAȚIE

Ioan Mărginean

Interesul demersului de față îl constituie determinarea **suportului pe care populația României îl acordă regimului democrat de guvernare**. Pentru aceasta, după ce tratăm succint mai întâi problematica generală a democratizării, vom insista asupra rezultatelor unor cercetări comparative, desfășurate în perioada 1990-1998, din care rezultă un grad înalt de acceptare a democrației în societatea românească.

1. Democrația ca obiectiv politic.

În literatura de specialitate consacrată temei pusă în discuție s-a constituit deja o puternică tradiție de analiză, inclusiv în cadrul unor proiecte internaționale desfășurate pe mai mulți ani¹. Rezultatele acestor cercetări vin în favoarea ideii **vocației democratice** și în țări care se diferențiază, printr-o serie de elemente culturale și/sau prin nivel de dezvoltare economică. Din această perspectivă, delimitările de tipul individualism / colectivism; materialism / postmaterialism; catolicism / ortodoxism; Occidentul european / Centrul și Estul european; țări dezvoltate economic / țări rămase în urmă și altele asemănătoare, aplicate spațiului euroatlantic, deși au semnificațiile lor, nu se constituie totuși în argumente pentru o divizare de tipul "țări cu vocație democratică / țări fără vocație democratică". Afirmția poate fi extinsă, în principiu și pentru spațiul exterior zonei Euro-Atlantice, cum ar fi America de Sud, dar și altele. O astfel de abordare este cel puțin implicată în politica Occidentului față de diferite țări asiatice și africane, atâta timp cât se urmărește adoptarea democrației și a statutului de drept și în aceste țări, ca să nu mai vor-

bim de obiectivul Consiliului Europei de generalizare a regimului democrat în spațiul geografic de referință. Desigur, există diferențe importante de la o țară la alta în funcționarea sistemului democratic ca regim de guvernare, odată ce acesta este adoptat, numai că anumite diferențe pot fi identificate și în interiorul grupului de țări occidentale. Aceste diferențe au fost chiar mult mai însemnate în primele decenii după al doilea război mondial (între țările cu continuitate democratică și cele ieșite de sub regimurile fascist și hitlerist) și nu este de așteptat să dispară în totalitate. Nu intenționăm însă să ne ocupăm aici și acum de această ultimă problemă, interesul axându-se pe situația din România.

După înlăturarea vechiului regim politic a urmat un lung (prea lung!) proces de edificare a instituțiilor democrației. Particularitatea tranziției post-comuniste este dată de dificultatea realizării concomitente a transformărilor democratice și a celor economice, deoarece nu se dispune de un suport de la un domeniu la altul. O multitudine de aspecte trebuie modificate în același timp. Tranziția la economia de piață, cu costuri sociale imense nu poate fi un factor de întărire a stabilității democratice. Ea ar putea fi chiar unul destabilizator. Afirmția de mai sus este cu atât mai mult aplicabilă României, cu cât aici costurilor sociale înalte ale tranziției economice nu le-a corespuns o politică socială adaptată unei situații extraordinare. Dimpotrivă, după un prim an cu accente populiste, s-a realizat un nivel scăzut de protecție socială a diferitelor grupuri de populație, care suportă cel mai greu costurile tranziției economice. Mai mult, politica socială de ansamblu a fost orientată spre descurajarea puterii de

¹ Avem în vedere, în primul rând, cercetările inițiate de Samuel Barnes, Max Kaase, ale căror rezultate au fost comunicate în lucrarea **Political Action. Mass Participation in Five Democracies**, Sage, Beverly Hills, 1979. Cea mai recentă lucrare dintr-o serie consistentă este volumul **The Post-comunist Citizen**, ed. S. Barnes și J. Simon, Erasmus Foundation, Budapesta, 1998.

cumpărare a veniturilor populației². Prin urmare, este evident că procesul de democratizare se produce, în principal, pe baza suportului populației. Prezența sloganului "libertate" în zilele revoluției este o mărturie. Constituirea instituțiilor politice a decurs relativ lent după înlăturarea bruscă a regimului comunist. Ampla mișcare socială a fost însoțită de violență și pierderi de vieți omenești, fără să existe obiective și reguli general acceptate ale jocului politic. Cu toate acestea, ar fi fost de așteptat să se producă transformări mai rapide, având în vedere faptul că în România nu s-a negociat preluarea puterii politice de la vechiul regim, deci nu a existat o perioadă de tranziție politică. Schimbarea regimului politic s-a realizat brusc, în ziua de 22 decembrie 1989. Foarte rapid s-a produs o polarizare a forțelor politice, în ciuda fărâmițării în zeci și zeci de partide și partidulețe. Noile autorități nu au acordat de la început un statut adecvat opoziției, mergând pe ideea **frontului național**, fără a fi întrunite condițiile unei astfel de rezolvări. La rândul ei, opoziția a contestat legitimitatea noului regim, chiar și după alegerile libere din mai 1990. Treptat, însă, cursul democratic s-a consolidat, începând mai ales cu adoptarea noii Constituții (decembrie 1991) și alegerile din 1992 (în luna februarie cele locale, iar în luna septembrie cele parlamentare și prezidențiale). Pentru o serie de analiști, vizibilitatea procesului de democratizare a continuat însă să fie slabă până la câștigarea alegerilor parlamentare și președinției de către opoziție, în anul 1996. Și în prezent se mai exprimă neîncrederea față de consolidarea democrației în România și orice mișcare socială mai dinamică este considerată a fi un potențial pericol pentru democrație.

Atragem atenția asupra riscului de a se atribui semnificații din afară pentru anumite acțiuni ale persoanelor, grupurilor și colectivităților, atâta timp cât nu se cunoaște motivația participanților și nu avem de-a face cu acțiuni

explicit favorabile sau nefavorabile democrației. Deși mișcările sociale motivate economic pot slăbi regimul democrat, iar acesta din urmă ar putea chiar să fie înlocuit de un altul autoritar, aceasta nu înseamnă că participării la astfel de mișcări nu ar fi adepți ai democrației.

Într-o serie de analize se ajunge însă foarte ușor să se transmită un mesaj fals, sub influența unor formulări tributare "concepțiilor de falie" referitoare la vocația sau lipsa de vocație democratică a unor societăți sau a unor grupuri sociale. Ideea este dusă atât de departe încât se statuează conflicte inevitabile între civilizații. Se opune civilizației occidentale, făuritoare a democrației, restul lumii. Cel mai recent exemplu de acest fel îl identificăm la S. Huntington într-o lucrare de senzație³. Acesta trasează o falie a civilizațiilor pornind de la diferențierea religioasă în interiorul creștinismului, respectiv între catolicism-protestantism, pe de o parte, și ortodoxism pe de altă parte. La aceste conflicte se adaugă cel dintre civilizația occidentală și cea islamică.

Să observăm, în treacăt, că ideea lui Huntington nu este nouă. Ca și alții, el doar mută falia în interiorul religiei creștine, izolând ortodoxismul, în timp ce Weber vedea o diferență de esență între catolicism și protestantism⁴. M. Weber (1908) a legat capitalismul modern, ca organizare rațională a muncii libere, de apariția protestantismului, mai exact de acceptarea eticii protestante de către elita orășenească. Weber, un fervent protestant, explică diferența de bunăstare între protestanți și catolici prin faptul că primii adoptă în mai mare măsură comportamentul întreprinzătorului. Activitatea asiduă a protestanților face din Occident zona capitalismului modern. Organizarea rațională a muncii libere nu are șanse să se extindă în afară. Ea a apărut în Occident ca un miracol.

În elaborările de tipul celei a lui Huntington nu se ezită să se imagineze conflicte sângeroase între civilizații. Aceste con-

² Cătălin Zamfir (coord.), **Politica socială în România**, Editura Expert, 1999.

³ S. Huntington, **Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale**, traducere, Editura Antet, București, 1998.

⁴ M. Weber, **Etica protestantă și spiritul capitalismului**, traducere, Editura Humanitas, București, 1994.

flicte nu mai apar ca o consecință a activității umane, ci ca o predestinație: Occidentul este obligat să poarte războaie cu lumea diferită de ei pentru că acesta din urmă reprezintă o provocare prin faptul că are o civilizație incompatibilă cu democrația. Mai mult, faliile civilizaționale ar caracteriza și anumite state (România, Ucraina, Iugoslavia). Deci în interiorul aceleiași națiuni sunt inevitabile conflictele dintre catolici - protestanți și ortodocși sau islamici. În toate acestea nu vedem decât o încercare reușită de a șoca cu orice preț. Numai că astfel de elaborări pot fi "profeții care se autorealizează". Până acum lucrurile nu au decurs însă conform "teoriei". Așa de exemplu în fosta Iugoslavie, în prima fază catolicismul a fost opus ortodoxismului, în faza a doua, acestuia din urmă i s-a opus islamismul. Un conflict ortodoxism - islamism ar putea fi o parte a conflictului caucazian, după cum conflictul din Irlanda de Nord opune protestantismul catolicismului (deci falia nu s-a mutat). Alte conflicte latente sau manifeste sunt total diferite. De fapt, conflictele dintre state ca și în interiorul acestora nu pot fi reduse la un singur factor, fie acesta unul important, cum este diferențierea culturală, respectiv religioasă.

În orice caz, dacă teoriile faliilor religioase sau sociale devin ghid de acțiune, atunci nu mai contează faptul dacă avem de-a face cu incompatibilități reale sau inventate, consecințele putând fi catastrofale. Un astfel de raționament îl considerăm adecvat și în cazul analizei soartei democrației. Verdictele date cu obstinție privind lipsa de vocație democratică în țări care întreprind totuși acțiuni de democratizare devin descurajatoare. Eșecul democrației poate fi cauzat de o serie de evoluții cu totul nefavorabile. Aceasta nu înseamnă însă că nu ar exista vocația democratică. Evident însă că sistemul democratic trebuie continuu întărit. Din acest punct de vedere, comportamentul de izolare a țărilor considerate a avea regimuri politice instabile democratic este cel puțin problematic. În același timp, suportul economic extern este

deosebit de important pentru consolidarea sistemului politic. Or acest suport, cel puțin pentru România este insuficient. Nu avem în vedere donațiile, creditele nerambursabile, atâtea câte au fost, care sunt binevenite, cât **deschiderea piețelor occidentale pentru produsele românești, credite neînrobitoare.** Mai mult chiar, România a pierdut extrem de mult în urma embargourilor O.N.U. impuse unor țări, fără a primi vreo compensație. Or, în aceste condiții ar trebui să fie apreciate mai favorabil progresele în domeniul democratizării, fără ca aceasta să implice acceptarea fenomenelor negative existente și care afectează, în primul rând, societatea românească.

Cât privește definirea democrației ca atare, am reținut într-un studiu anterior, contribuția lui Robert Dahl (1990). Definiția acestuia are meritul de a nu fi doar semnificativă în raport cu experiența țărilor democratice, ci și operaționalizabilă. Sunt enumerate 5 elemente definitorii: **funcțiile înalte depind, direct sau indirect, de alegeri populare; alegerile sunt libere și corecte; este protejată libertatea de expresie; se asigură dreptul de a forma organizații independente, inclusiv partide politice; cetățenii au acces la surse alternative de informare care nu sunt sub controlul puterii sau monopolizate**⁵.

Departate de a fi forma de guvernare perfectă, democrația a fost adoptată și dezvoltată în societatea modernă atât datorită valențelor sale politice, cât și a celor umane, sociale, culturale și, nu în ultimul rând, economice. Cu toate acestea, deși au trecut două milenii și jumătate de la inventarea democrației în Grecia, cu sensul cel mai general de **implicare a cetățenilor în actul guvernării**, ea nu este generalizată la scară mondială. Îndelungata experiență a omenirii, marcată de numeroase tragedii provocate de oameni, nu a condus la constituirea unei forme de guvernare general acceptată. În fapt, democrația a fost reinventată în epoca modernă, sub forma **democrației reprezentative** în Europa și America de Nord. Regimul democratic a fost și continuă să fie

⁵ Pentru dezvoltarea temei vezi și Ioan Mărginean, **Tineretul deceniului unu. Provocările anilor '90**, Editura Expert, 1996.

privit, încă, cu anumită neîncredere și chiar cu ostilitate, să fie obiect de dispută și contestare. Aceste reacții de respingere pot fi răspunsuri la prezentările idealizante ale democrației sau la încercările de impunere prin acțiuni de forță, care nu sunt străine de urmărirea unor interese ce afectează negativ societatea "chemată" la democrație. Dacă în acest context se manifestă și ostilitate față de promotorii democrației, nu avem neapărat atitudini antioccidentale. Inamici ai democrației au fost și sunt și în Occident.

Un pericol pentru succesul democrației ar fi considerarea ei pe deplin realizată, fie aceasta chiar și în statele cele mai avansate (mai democratice). O provocare semnificativă pentru democrația reprezentativă vine dinspre neocorporatism⁶. Acesta aduce în prim plan necesitatea negocierilor dintre stat și grupurile de interese (o democrație corporatistă). Ca urmare a interdependențelor dintre sferele publică și privată, i se contestă, de principiu, statului dreptul de a decide de unul singur. Dealtfel, în multe țări cu o democrație consolidată, parteneriatul social (dintre guvern, patronat și sindicate) este un mecanism eficient de luare a unor decizii. Într-un fel se poate spune că funcționează deja aranjamente care absorb obiectivele neocorporatismului, prin dezvoltarea instituțiilor democrației reprezentative.

O altă provocare vine din partea societății civile însăși, nemulțumită de funcționarea democrației reprezentative. Se avansează astfel ideea unei democrații comunitare, cu forme de implicare a populației în organizarea vieții sociale și politice locale și regionale, care nu se limitează la structurile democrației reprezentative. De aici, nevoia unui efort din partea acestora din urmă de a capta inițiativele locale, pentru a răspunde în mod adecvat, sporind astfel funcționalitatea sistemului politic.

În aceeași arie de preocupări, este de semnalat și vulnerabilitatea democrației la atacurile din interior ca și din afară, prin fap-

tul că pluralismul, libertatea și toleranța - valori importante ale democrației - pot fi folosite împotriva sistemului care le garantează și le practică. Pentru Norberto Bobbio criteriile generale ale democrației, (pe linia Schumpeter, Dahl, Sartori), sunt concretizate în principiul majorității: Cine este autorizat să ia decizii colective?; Ce procedee să fie utilizate pentru a se decide?; Un număr de drepturi publice și civile (libertatea de opinie și de asociere și un vot pentru fiecare cetățean care garantează egalitatea politică dintre votanți și o alegere între alternative reale de votare). Cerințele sunt cel mai bine satisfăcute de modelul competitiv dintre partidele care vor votul populației și nu de democrația participativă, dat fiind *patternul* modern individualizant al societății pluraliste. Răspunderea democratică a guvernului este înlocuită de diverși agenți care nu au fost subiecți de alegeri publice⁷. Fără îndoială că principiul majorității nu trebuie transformat într-un dictat, dar nici discriminarea pozitivă a minorităților de orice fel (sociale, etnice, sexuale etc.) nu poate să constituie criteriul unic de evaluare a întemeierii deciziilor.

Mai departe se ajunge la analiza mijloacelor legitime de impunere sau de revenire la democrație, în rândul cărora se situează și cele violente. Problema de bază ar fi aceea a alegerii mijloacelor eficiente de acțiune, cu limitarea costului social și uman. Reacția exagerată, prin recurgerea la violență, nu este de natură să întărească încrederea în regimul democrat, indiferent de justificările ce ar putea fi aduse. Cu atât mai mult se pune această problemă atunci când se încearcă impunerea prin forță a democrației la alte popoare. Transformarea țărilor democratice în jandarm al lumii are consecințe imprevizibile, dintre care unele se pot dovedi inacceptabile. În schimb, este de dorit acțiunea ca instanță de opinie și promovarea consecventă a valorilor democratice în relațiile internaționale.

Din cele de mai sus rezultă **importanța susținerii democrației de către populație**, prin

⁶ Alan Cawson, *Corporatism and Political Theory*, 1986.

⁷ N. Bobbio, *The Future of Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1987.

formarea unei culturi democratice și participarea la înfăptuirea actului politic, nu doar prin vot, ci și prin alte forme de implicare, inclusiv controlul exercitat asupra funcționării eficiente a instituțiilor regimului democrat. O astfel de recomandare se impune dacă aruncăm o scurtă privire asupra evoluțiilor din trecutul apropiat (la nivel de generație) ale regimurilor democratice. Astfel, după o scurtă efervescentă, din perioada ce a urmat încheierii Primului război mondial, de întărire a opțiunilor pentru regimul democrat în Europa, inclusiv în România, evoluțiile favorabile fie nu au avut loc în unele țări, fie au fost întrerupte în deceniile 3 și 4, prin trecerea la regimurile de tip fascist într-o serie de țări, în timp ce în Uniunea Sovietică se instaurase regimul comunist. Aceste mutații în sistemul regimurilor politice au convers spre un alt război nimicitor și care s-a soldat cu o și mai adâncă divizare a Europei, prin întărirea sferelor de influență a blocului democrat, pe de o parte, și a celui comunist, pe de altă parte.

Revenirea la democrație și extinderea ei după război au avut loc în **valuri**. **Primul val** a constat în democratizarea țărilor europene fasciste învinse în război (Germania, Italia) și aflate sub influența forțelor occidentale democratice. **Al doilea val** major de extindere a democrației s-a produs în deceniul al VIII-lea și a implicat țările ieșite de sub dominația regimurilor dictatoriale de dreapta (Spania, Portugalia, Grecia, țări din America latină și de pe alte continente). În fine, un al **treilea val** este dat de tranziția post-comunistă din ultimul deceniu al secolului al XX-lea. De reținut că valorile doi și trei se suprapun. Menționarea lor separată își are justificarea în conținutul foarte diferit al proceselor de democratizare, ca urmare a naturii regimurilor politice abandonate. Dar chiar în interiorul fiecărui val identificăm particularități. Unele țări nu au avut niciodată un regim democrat, altele au trecut fie de la democrație la dictatură, fie de la un tip de dictatură la altul, fie au cunoscut de mai multe ori alternanța

democrație - dictatură. După cum s-ar putea ca, pentru viitorul previzibil, într-o serie de țări să nu se adopte democrația ca sistem de guvernare, dar este de dorit respectarea de către toate statele a drepturilor și libertăților umane, valori fundamentale ale democrației.

Cât privește analiza procesului de democratizare, experiența istorică a dovedit că avem de-a face cu un proces de lungă durată. Introducerea instituțiilor specifice este doar începutul acestui proces. Referindu-ne de această dată la tranziția post-comunistă din România, se poate aprecia că au fost adoptate măsurile care să asigure construcția legislativă și instituțională necesară, iar realizarea alternanței la guvernare, prin alegerile din 1996, poate fi apreciată ca o probă de funcționare a democrației⁸.

Cercetările concrete referitoare la acceptarea și susținerea democrației, așa cum am menționat, au de acum o istorie respectabilă. În lucrarea **Cultura civică** (1963), G. Almond și S. Verba au pus în evidență existența unor deosebiri importante în conținutul atitudinilor populației față de democrație în țările studiate (S.U.A., Marea Britanie, Germania, Italia și Mexic). Ei identifică modelul culturii participative doar în primele două țări. Aici are loc o echilibrare a rolurilor active și a celor pasive de cetățean, cu o implicare politică înaltă, temperată în intensitate prin subordonarea față de un set de valori sociale mai generale, de **cultura civică**. Totuși, în timp ce în S.U.A., echilibru respectiv este îndreptat spre rolul activ, în Marea Britanie, se tinde în direcția rolului dependent. În celelalte țări, atitudinile politice sunt relativ autonome de cele sociale, ceea ce inhibă cooperarea dintre cetățeni și se ajunge la ostilitate interpartinică. La rândul său, orientarea generală a populației este una pasivă, de supus, neparticipativă. Deși sunt diferențe între cele trei țări, în lipsa culturii civice, cultura politică este incongruentă în raport cu un sistem politic democrat eficient și stabil.⁹

⁸ Ioan Mărginean, **Indicators of Democratization in Romania, în Social Indicators Research**, vol. 42, 1997. A se vedea și articolul colectiv "Statul și societatea civilă", Revista Calitatea Vieții nr. 3-4, 1998.

⁹ G. Almond, S. Verba, **Cultura civică**, Editura Du Style, București, 1996.

De reținut că autorii nu vor să facă predicții asupra șanselor democrației în țările respective. Mai mult, ei consideră că există și alte tipuri de cultură politică democrată. Ulterior însă, în literatura consacrată temei, s-a mers pe supralicitarea rolului modelului anglo-saxon de cultură politică în consolidarea democrației, deși autorii de mai sus publică, în 1980, o a doua lucrare, în care se argumentează că s-a produs o relativă omogenizare între țările studiate cu trei decenii în urmă, în privința culturii civice, respectiv o întărire a suportului pentru regimul democrat: Germania, Italia și Mexic au progresat, iar în Marea Britanie a avut loc o anumită involuție (!). **Se schimbă, de fapt, conținutul culturii civice**, de la amalgamarea tradiției aristocrate și a modernizării în ceva mult mai realist, dat de complexul atitudinal-valoric democrat și care, adăugăm noi, are o arie mult mai mare de răspândire față de cultura civică cu ingrediente nobiliare. Se reface astfel unitatea Occidentului în ceea ce privește vocația democratică¹⁰. Cu toate acestea vor persista opiniile prin care se opune Vestul, Estului Europei, în ceea ce privește vocația democratică. Republicarea primei lucrări în paralel cu cea din 1980, a avut darul să reîntărească totuși argumentele inițiale pe care însăși autorii le-au supus unei critici puternice, și au recunoscut că nu au dispus de o bază informațională adecvată susținerii concluziilor pe care le-au formulat. Atractivitatea ideilor inițiale a rămas, dar de această dată nu pentru a diferenția Germania și Italia de Marea Britanie și S.U.A. (Franța nu se apropia nici de primele două în viziunea autorilor) deoarece s-a refăcut unitatea Occidentului în democrație, ci de a se exprima dubii în ceea ce privește șansele noilor democrații. De fapt, putem considera că avem de-a face cu o adevărată dispută între adepții liniei de falie și cei ai potențialului de extindere și consolidare a

democrației în țări care trec pentru prima dată la acest regim politic.

Sunt deosebit de instructive luările de poziție, din anii '80, în favoarea șanselor de democratizare în Spania și alte țări, formulate în cadrul tradiției deschise prin cercetare de către Barnes și Kaase. Aici disputa s-a purtat asupra ideii de stabilitate și schimbare a partizanatului politic. Răspunzându-se scepticilor tradiționaliști s-a argumentat că volatilitatea voturilor pentru un partid sau altul este urmată în timp de stabilitatea partizanatului politic și deci de consolidare a democrației¹¹.

Într-o lucrare tot din 1989, G. Scopflin argumentează că noțiunea de "Europa Centrală și de Est" a apărut la bătrânii supraviețuitori ai Imperiului Austro-Ungar, ca sentiment nostalgic. Ulterior sintagma s-a utilizat în desemnarea unui spațiu asociat cu Uniunea Sovietică. În acest fel, o serie de caracteristici atribuite spațiului sovietic (ex-sovietic) au fost extinse automat și la cel Central și Est European. În realitate, deși cu o istorie aparte, Centrul și Estul European aparțin Europei. Totuși și autorul citat supralicitează diferențele, găsind că Orientului, neavând experiența Vestului, îi va fi dificil să se regăsească în curentul occidentului liberal, datorită particularităților istoriei sale.¹²

În plan general este de observat că pe un considerent sau altul, se asistă la continuarea încercărilor nu doar de a sesiza diferențe și dificultăți în funcționarea democrației, ci de statuarea de ierarhii de principiu și nu doar temporare.

2. Suportul populației pentru democrație în România.

În continuare ne vom opri la analiza rezultatelor unor cercetări sociologice care au darul, așa cum am menționat deja, să releve existența **vocației democratice în România**,

¹⁰G. Almond, S. Verba, **The Civic Culture Revisited**, Sage, Neewbury Park, 1989.

¹¹P. Mc. Donough, A. Lopez Pino, S. Barnes, **The Spanish Public in Political Tranzition**, British Journal of Political Science, January, 1981.

¹²G. Schopflin (ed.), **In Search of Central Europe**, Polity Press, Cambridge, 1989.

țară mai puțin dezvoltată economic, predominant ortodoxă¹³.

Prin vocație democratică înțeleg nu numai că nu există obstacole de principiu în adoptarea democrației, dar și că există șanse considerabile de afirmare a ei, atâta timp cât populația acordă un suport larg, iar în România, ca și în alte țări din zonă, acest suport există. Situația de fapt depinde însă de cum funcționează instituțiile democratice. Evident însă că practica efectivă este încă incipientă, și că în continuare este necesară perfecționarea și consolidarea democrației, funcționarea instituțiilor statului de drept, înlăturarea abuzurilor, diminuarea corupției etc.

În continuare avem în vedere importanța acordată de populație democrației ca formă de guvernământ. Va fi vorba de analiza opiniilor, atitudinilor și comportamentele populației așa cum sunt ele determinate prin anchetele sociologice. Intenția nu este aceea de a căuta o iluzorie stare perfectă, la care să ne raportăm, dar acceptăm ideea că loc de mai bine este întotdeauna. Mai degrabă însă vom căuta să evaluăm în ce măsură sunt îndeplinite cerințele de funcționalitate ale democrației și cum a evoluat situația în timp, din perspectiva suportului social pentru acest regim politic.

Imaginea populației despre democrație.

Introducerea în discuție a unei astfel de teme se impune din dorința de a ști în legătură cu ce se pronunță oamenii favorabil sau nefavorabil. Desigur, nu este de așteptat ca populația să dea definiții dintr-un dicționar. Dealtfel, răspunsurile nici nu trebuie tratate ca fiind unele de cunoștințe, deși permit analiza "culturii politice". Cu toate acestea, se constată o puternică suprapunere între definirea livrească și cea imaginată de populație.

Între 1990 și 1998 constatăm o creștere substanțială a proporției subiecților care răspund la o astfel de întrebare. A crescut gradul de actualitate a temei. Astfel, dacă în decembrie 1990, au răspuns doar 68,4% din subiecți, opt ani mai târziu s-a ajuns la 86,4%. De fiecare dată, s-a folosit o întrebare cu răspuns deschis, și de fiecare dată a rezultat o puternică asociere a democrației cu libertatea: democrația înseamnă, în primul rând, libertate. Și oare ce ar însemna democrația dacă nu ar asigura libertatea cetățenilor? Ar fi doar un joc aservit politicienilor.

Din rezultatele anchetelor sociologice se degajă ideea potrivit căreia în perioada 1990-1998 a avut loc un fenomen de "clarificare" a

¹³În susținerea argumentației vom apela la datele obținute în cadrul unor proiecte internaționale de cercetare, la care s-au utilizat eșantioane naționale reprezentative. Este vorba de cercetările referitoare la atitudinile politice ale populației, desfășurate în luna decembrie 1990 (n=1234 subiecți) și reluate în luna martie 1998 (n=1208 subiecți) cu titlul de "Consolidarea democrației". Proiectul internațional a fost coordonat de prof. Hans Dieter Klingerman, Centrul de Cercetări Sociale din Berlin, Bruszt Lazlo și Simion Janos, Institutul de Științe Politice din Budapesta. Metodologia de lucru se originează în lucrarea citată a lui Samuel Barnes și Max Kase, **Political Action Mass Participation in Five Democracies**, (1979). Cercetările desfășurate în deceniul VIII au cuprins, alături de țări cu continuitate de regim democrat și țări care aparțin valului întâi de democratizare. Ulterior, printr-o serie de cercetări S. Barnes și alți autori au analizat democratizarea țărilor din valul al doilea.

La rândul lor cercetările pentru România și alte țări din zonă se referă la valul al treilea de democratizare (tranziția post-comunistă). De asemenea, avem în vedere proiectul internațional (foarte apropiat teoretico-metodologic de primul) coordonat de către S. Whitefield, A. Heath și G. Evans de la Universitatea Oxford, Marea Britanie. În România, cercetarea s-a desfășurat în luna iunie 1993 (n=1621 subiecți).

Autorul acestor rânduri a fost coordonatorul cercetărilor pentru România în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. Folosesc acest prilej pentru a mulțumi tuturor aceluia care au participat la pregătirea și realizarea cercetărilor, în mod deosebit: prof. Cătălin Zamfir, prof. Ioan Mihăilescu, prof. Dumitru Sandu, dr. Pavel Câmpeanu (1990), colegilor Ana Bălașa, Iuliana Precupețu, Carmen Mureanu, Ion Voinea, Florina Nicolau.

conținutului democrației, în sensul că se ajunge să se facă o distincție mai pronunțată între politic și economic. Nu se mai asociază

atât de puternic conținutul democrației cu nivelul de trai și se acordă o mai mare importanță elementelor construcției politice.

Tabel 1. Semnificația democrației pentru populație.

1990		1998	
(% pe răspunsuri)		(% din total subiecți)	
- Libertate	42,2	- Libertate, alte drepturi	42,3
- Participare politică	14,4	- Emoții, atitudini	12,1
- Drepturile omului	14,2	- Democrație socială și economică	11,1
- Legalitate	5,3	- Democrație instituțională	6,3
- Bunăstare materială	2,5	- Participare politică	3,6
- Pluralism politic	1,9	- Valori	2,5
- Piață liberă	0,7	- Partide, alegeri, altele	1,3
-Nu știe / nu răspunde	31,6	- Nu știe / nu răspunde	13,6

Sursa: Cercetări I.C.C.V., coord. I. Mărginean

Notă: Pentru anul 1990 este redată o codificare realizată prin analiza de conținut a răspunsurilor realizate pentru eșantionul românesc, iar pentru 1998 s-a utilizat o codificare a primului răspuns pe baza unei structuri prestabilite la nivelul echipei internaționale de cercetare.

Mai buna adecvare în timp a imaginii democrației rezultă din datele tabelului cu nu mai puțin de 12 itemi cu răspunsuri precodificate. Se observă că itemii care reflectă direct conținutul democrației au înregistrat valori mai înalte, în 1998, comparativ cu 1990, pentru varianta de răspuns care exprimă legătura cea mai intensă cu indicatul, în timp ce pentru indicatorii cu conținut economic sau social valorile respective au scăzut.

Tabel 2. Sensuri ale democrației

Specificație	An	Mare măsură	Oarecare măsură	Nu prea	Deloc	NS/NR
Libertăți politice	1990	49,4	25,0	10,8	3,6	11,2
	1998	53,1	26,0	6,5	3,2	11,2
Egalitate socială	1990	38,7	25,2	14,7	9,6	11,8
	1998	31,1	27,1	19,6	11,6	10,6
Decizii politice și administrative luate pe plan local	1990	27,7	37,6	14,3	7,0	13,4
	1998	37,7	34,8	8,4	4,0	15,1
Mai puțină corupție și influență pe "pile"	1990	32,7	22,3	16,1	17,8	11,1
	1998	40,0	17,5	15,9	15,1	11,6
Libertatea moravurilor și pe plan sexual	1990	12,8	18,8	25,9	27,1	15,3
	1998	28,1	23,8	16,3	16,1	15,7
Egalitatea oamenilor în fața legii	1990	43,1	25,0	15,1	5,0	11,8
	1998	39,7	25,5	12,9	8,8	13,1
Controlul guvernului asupra băncilor și întreprinderilor particulare	1990	38,2	23,3	15,0	10,0	13,6
	1998	24,2	25,5	18,0	10,3	22,0
Drepturi egale ale femeilor cu bărbații	1990	58,4	23,3	10,0	4,5	3,7
	1998	50,0	28,1	11,2	3,5	7,3
Mai multe locuri de muncă	1990	63,9	24,1	4,9	2,6	4,6
	1998	40,1	19,6	20,0	12,7	7,6
Îmbunătățirea situației economice	1990	75,4	16,3	2,4	1,3	4,5
	1998	47,3	22,9	11,7	8,4	9,8
Sistem politic cu mai multe partide	1990	56,0	17,8	9,6	6,9	9,6
	1998	59,9	21,4	5,8	2,8	10,2
Dreptul cetățenilor de participare la deciziile politice	1998	54,7	22,8	6,8	3,9	11,8

Sursa: Cercetări I.C.C.V., coord. I. Mărginean.

Fără îndoială că, fiind vorba de opinii exprimate de oameni diferiți în cele două momente ale cercetării, nu știm dacă a avut loc schimbarea opiniilor celor investigați în 1990 (dealtfel, unele persoane investigate în 1990 nici nu mai erau în viață în 1998). Deoarece eșantioanele studiate aveau un grad acceptabil de reprezentativitate, putem considera însă că în societatea românească schimbarea este evidentă.

Elementul esențial al acestei analize, reflectat dealtfel și în titlul studiului, îl reprezintă **suportul social pentru democrație**.

În toate cele trei cercetări, ale căror date le utilizăm aici, s-a surprins într-o formă sau alta tema în discuție. În cercetarea din 1990 s-a utilizat o frazare în negativ a întrebării pentru a evita sugestiile și a da mai multă valoare declarației suportive. Subiecții au fost solicitați să-și exprime părerea privind faptul că **democrația nu se va stabiliza niciodată în România**: 64,3% din subiecți au negat și numai 17,7% au fost de acord. În 1993 s-au utilizat două întrebări pentru a determina gradul de suport. Prima a fost tot o întrebare prin care să se evite adeziunea de complezență

și s-a referit la faptul că **democrația este o practică străină României**: numai 4,8% din subiecți au răspuns "hotărât de acord" și 16% "de acord", în timp ce "hotărât împotriva" au fost 22,9%, iar 39,6% "împotriva" (11,6% nici acord nici împotriva, 5,1% nu au răspuns). La întrebarea prin care s-a cerut acordul pentru introducerea democrației, suportul a fost deosebit de înalt: 80,9% din subiecți s-au pronunțat pentru introducerea democrației; și doar 9,6% erau împotriva (la 7,3% subiecți tema le era indiferentă, iar 2,1% nu au răspuns). Același aspect rezultă și în 1998. De această dată însă întrebarea s-a referit la democrație ca **cea mai bună formă de conducere în stat**. Valoarea de 68,4% a răspunsului favorabil, comparativ cu 15,5% a celor care credeau că există o altă formă mai bună poate fi apreciată a fi suficient de înaltă pentru a desemna atașamentul populației față de democrație.

Cât privește acceptarea **mecanismelor de funcționare a democrației**, în cercetările din 1990 și 1998 au fost incluși doi indicatori comuni: **alegerile și parlamentul**. Acordul cu acești indicatori a fost deosebit de înalt încă din 1990 și s-a menținut înalt și în 1998.

Tabel 3. Mecanismele democrației

Acordul cu:	1990	1998
- rolul parlamentului în societate	88,6	78,7
- alegerile nu sunt cel mai bun mijloc de a ocupa funcțiile publice	92,1	86,6

Pentru un al treilea indicator, **sistemul multipartidist**, menționăm mai întâi rezultatele din tabelul 2, unde valorile net favorabile au fost de 56,0%, 59,9% și numai 6,9% și respectiv 2,8 nu văd nici o legătură între democrație și multipartidism. S-au utilizat însă și alte întrebări. În 1990 o formulare a cerut acordul / dezacordul (82,1% au fost de acord), iar în 1998 s-a solicitat alegerea între sistemul cu un partid și sistemul cu mai multe partide. (59% au optat pentru multipartidism, iar 31,4% pentru sistemul cu un singur partid).

În același timp, la întrebarea **dacă este nevoie de partide politice pentru dezvoltarea democrației**, răspunsul favorabil a fost dat de 77,8% din subiecți.

Elemente strâns legate de cele prezentate până acum, se referă la aprecierea democrației din perspectiva **funcționalității sale în societate**: mijloc de rezolvare a conflictelor sociale, oferă oamenilor obișnuiți posibilitatea să aibă un cuvânt de spus în legătură cu conducerea țării, neutralitate în raport cu grupurile sociale.

Tabel 4. Aprecierea democrației (1993)

	- % -		
	Rezolv. conflict.	Cuvânt de spus	Mai bună pentru bogați
- Hotărât de acord	16,3	23,2	13,6
- De acord	45,5	48,9	28,7
- Nici acord, nici dezacord	16,2	14,0	19,1
- Împotrivă	8,9	8,9	25,2
- Hotărât împotrivă	1,9	1,6	8,8
- Nu știe	11,2	3,4	4,6

Sursa: Cercetare I.C.C.V., coord. I. Mărginean.

Pentru primii doi indicatori răspunsurile sunt puternic favorabile. Pentru al treilea însă opiniile sunt mai puțin diferențiate: 42% cred că sunt favorizați cei bogați, iar 34% sunt împotrivă.

Acești trei indicatori împreună cu cel care se referă la adecvarea democrației pentru

România alcătuiesc o **scală sumativă**, care întrunește un grad acceptabil de consistență internă. (coeficientul Cronbach, Alpha = 0,62), ceea ce ne permite să considerăm valabilitatea ipotezei unei variabile latente definită ca **adecvarea și funcționalitatea democrației în societatea românească**.

Scala sumativă cu scorurile pe spațiul 5 - 20 are următoarea distribuție:

Scor	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Procent cumulată	0,3	0,5	1,3	3,4	5,0	11,4	16,7	29,4	39,9	53,6	66,6	78,7	85,3	92,4	97,0	100,0

În același timp, s-a înregistrat și o **distanțare netă între aprecierea democrației ca dezirabilitate pentru societate și starea de lucruri existentă în România**. În decembrie 1990 numai 3,8% din subiecți erau întrutotul mulțumiți de stadiul aplicării democrației, iar 29,2% erau mulțumiți doar în mică măsură, respectiv 14,8% nu erau mulțumiți deloc, iar 4,6% nu au răspuns.

La fel în 1993, doar 2,2% apreciau că democrația se aplică foarte bine; 27,3% au optat pentru calificativul bine; în timp ce 11,5% apreciau aplicarea ca fiind foarte rea, iar 29,2% ca fiind rea; 28,8% considerau că nu se aplică nici bine nici rău. Deci în timp ce

80,9% din subiecți s-au pronunțat pentru democrație, dar numai 29,5% considerau că democrația se aplică adecvat, față de 40,7 care erau de părere contrară.

Tot astfel, în 1998, 68,4% din subiecți au apreciat favorabil democrația numai 46,7% apreciau că democrația din România este cea mai bună formă de conducere în stat, în timp ce 35,3% credeau că există altă formă de conducere mai bună.

Percepția stării de fapt reflectă atât situația nesatisfăcătoare, cât și un nivel înalt al așteptărilor populației față de regimul democrat de conducere, **populația fiind interesată de bunul mers al democrației**.

Tabel 5. Șansa democrației în România (1998)

	Acord	Dezacord	Nu știu	Total
- Democrația nu va fi niciodată consolidată în România	18,5	62,7	18,8	100,0
- Avem același tip de democrație ca în Vest	18,8	58,5	22,7	100,0
- Democrația se va consolida printr-un proces dificil	71,4	10,3	18,3	100,0
- Nu se poate spune că democrația a fost deja realizată	67,0	17,5	15,5	100,0

Sursa: cercetări I.C.C.V., coord. I. Mărginean

Încheiem referirile la suportul social pentru democrație, cu un alt element care vine să întărească rezultatele prezentate până acum. Cu toate că mi se pare riscantă statuarea unei relații de strictă determinare între nivelul dezvoltării economice și suportul populației pentru democrație, datele pentru România din cercetarea efectuată în 1993 nu susțin totuși ipoteza corelației dintre nivelul PIB și gradul de suport pentru democrație. Aceasta nu face altceva decât să arate că în lipsa unor condiții economice favorabile și în pofida unor dificultăți semnificative, **populația este atașată democrației.**

Acțiunea politică

Analiza activităților cu semnificație politică întreprinse de către populație se înscrie în demersul de caracterizare a mediului politic existent la un moment dat (Barnes și Kaase, 1979). Desigur, nu se pune problema să statuăm o legătură necesară între suport și acțiunea politică, atâta timp cât teoretic admitem că nivelul înalt de suport poate fi însoțit de activism politic sau, dimpotrivă, de neimplicare politică, fără ca prin aceasta să se reducă semnificația primului element. Pe de altă parte, activismul politic poate fi orientat chiar împotriva democrației. Nu este deci de dorit să se realizeze o congruență formală, dacă unele activități politice au ca efect slăbirea democrației fie ca urmare a nerespectării regulilor competiției politice, fie pur și simplu că ne aflăm într-o situație în care politicul absoarbe cvasitotalitatea energiilor sociale pentru o perioadă mare de timp, ceea ce poate afecta negativ însăși stabilitatea regimului politic. Un astfel de fenomen s-a petrecut în România în anul 1990 ca efect al prelungirii perioadei revoluționare, dar el poate caracteriza și o campanie electorală, o criză datorată imposibilității constituirii echipei guvernamentale etc.

Prin urmare, este vorba de o congruență de conținut: o dorită completare a suportului social pentru democrație cu activități politice compatibile care să conducă la întărirea funcționalității sistemului. Totuși acțiunile individuale nu sunt subordonate acestei ce-

rințe. Ele se raportează la nevoile, aspirațiile și interesele celor care le realizează și doar prin aceasta pot avea efecte benefice de sistem. Pe de altă parte însă, declararea supremației rezolvării intereselor individuale și ale grupurilor nu este un criteriu suficient de operant, în sensul că acestea pot conduce la acțiuni care depășesc limitele de suportabilitate ale sistemului. Pentru Barnes și Kaase acțiunile de protest sunt întemeiate atâta timp cât sistemul nu permite obținerea satisfacerii drepturilor personale. Pe acest considerent, apare necesitatea definirii cu claritate a drepturilor politice și sociale și a asigurării respectării lor. Cum se vor putea însă delimita acțiunile determinate de obținerea unor drepturi de cele orientate spre înlocuirea sistemului, rămâne o problemă deschisă. În practică poate fi uneori prea târziu, pentru a mai aborda o astfel de temă, deoarece ireparabilul s-a produs deja. În locul unei perfecționări de sistem, regimul democrat este învins pe propriul său teren, cu mijloacele pe care le pune la dispoziție democrația, cum spune R. Dahl. În acest fel, însăși obținerea drepturilor celor care au acționat nu va mai avea premise de realizare. Acțiunea politică ar urma să fie orientată de acum spre reinstaurarea democrației.

Sfera discuției se extinde pentru a ne referi la diversele situații care pot apărea, având, pe de o parte, suportul / indiferența / respingerea democrației, și, pe de altă parte, activismul / pasivismul politic, cu detalierea tipurilor de atitudini și acțiuni, intensitatea și forța dată de coalizare precum și a consecințelor lor în planul funcționalității regimului politic democrat, a legitimării mișcărilor sociale, care au ca obiectiv reinstaurarea democrației.

În abordările politologice activismul politic al populației este tratat cu precădere ca **înrolare politică și participarea la vot.** În lucrarea lor, S. Barnes și M. Kaase aduc o corectură majoră conceptului de **acțiune politică.** Ea nu mai privește doar acțiunile desfășurate în legătură cu alegerile, **participarea convențională,** ci se situează și în zona **mișcărilor de protest.**

Dacă ne referim la situația din România ultimului deceniu, constatăm că nu s-au

înregistrat acțiuni sociale orientate împotriva democrației. Funcționalitatea acesteia a fost însă afectată negativ, atât de o serie de elemente care țin de modul de construcție instituțională ci de activitatea din instituțiile statului de drept, cât și de anumite acțiuni sociale desfășurate mai ales în primii doi ani de democratizare. Dacă în toată perioada de referință suportul social pentru democrație s-a menținut la nivel înalt, nu același lucru s-a întâmplat în legătură cu unii indicatori ai acțiunii politice. Într-adevăr, aici avem de-a face atât cu stabilitatea unor valori la nivel înalt sau dimpotrivă la nivel scăzut, cât și cu anumite diminuări în timp a valorilor unor indicatori.

Participarea cetățenilor la vot a înregistrat, de exemplu, niveluri deosebit de înalte la alegerile **naționale** (parlamentare și prezidențiale). La primele alegeri libere, din mai 1990, care au avut și rolul de referendum (de acceptare a regimului democrat) au participat la vot 86% din electorat. Și la Referendumul propriu-zis, de aprobare a constituției (decembrie 1991) ca și la alegerile naționale din septembrie 1992 și octombrie 1996 prezența la urne a fost masivă (peste 3/4 din electorat). În condițiile unui sistem de vot complicat, insuficient cunoscut de către populație s-au înregistrat și anulări de buletine, ajungându-se la un maxim de 13% din totalul voturilor exprimate.

Reducerea numărului celor care merg la vot nu este totuși o sancțiune aplicată sistemului, cel mult una aplicată candidaților, numai că sistemul există prin mecanismul candidaturilor. Interpretarea mai apropiată de realitate se poate realiza prin comparațiile cu alte țări. Or, peste tot se constată o diminuare a participării la vot. În cele mai multe țări, validarea alegerilor nici nu este legată de participarea a cel puțin 50% din electorat. Iar, pe de altă parte, s-au introdus și modalități mai convenabile pentru exprimarea votului (votul prin corespondență).

Participarea la vot a fost mai redusă la alegerile locale și în special la cele parțiale (în unele cazuri participarea a fost de sub 50% din electoratul circumscripției, ceea ce a făcut

necesară repetarea alegerilor, la care s-au mai adăugat și un alt tur de scrutin pentru stabilirea câștigătorului). Pentru că doresc o identificare cu sistemul, în cercetările desfășurate în ultimii ani, subiecții declară într-o proporție mult mai mare că au fost la vot decât au fost în realitate. S-a diminuat însă numărul celor care consideră că vor participa în viitor la vot (77% în decembrie 1990, dar numai 61% în martie 1998).

Cât privește **înrolarea politică**, evident că ea are valori mult mai mici. Cu toate acestea, proporția de 8,6% a celor care s-au declarat membri ai unor partide în 1990 (deși mai mică față de situația din vechiul regim, cu 20% membrii de partid din populația adultă) este o valoare înaltă. În plan general, aprecierea depinde totuși de tipul sistemului de partide. Valoarea respectivă ar fi mare în cazul funcționării partidelor de cadre (În S.U.A. însăși noțiunea de membru de partid este înlocuită cu cea de activist al unui partid sau activitatea în favoarea unui partid / candidat).

Proporția celor care s-au declarat membri ai unor partide a scăzut în 1998 la 5,2% dar nu putem spune că am avea de-a face cu o distanțare reală a populației de zona politicului și aceasta nu doar pentru faptul că ne-am afla în limitele de acceptabilitate ale diferenței statistice. (Pot apărea însă anumite dubii în legătură cu declarațiile partidelor referitoare la numărul membrilor lor. Foarte probabil să avem de-a face cu supraestimări, eventual cu semnături de adeziune pentru două sau mai multe partide de către una și aceeași persoană).

Diminuările s-au produs și la alți indicatori prin care s-a cercetat **participarea convențională**. Astfel, din 1990 până în 1998 a scăzut proporția celor care au indicat un anumit tip de activitate politică și a sporit, deci, proporția celor care nu au indicat nici una din activitățile avute în vedere. Se remarcă însă o ușoară creștere a intensității participării: frecvențele categoriei de răspuns "des", care exprimă aici cea mai înaltă intensitate a participării, au fost superioare în 1998 față de 1990.

Tabel 6. Participarea politică

	Ani	Des	Câteodată	Rar	Deloc	NS/NR
Discută despre politică cu alte persoane.	1990 1998	15,1 19,0	31,1 28,5	33,2 21,3	18,4 31,0	2,2 0,2
Citește articolele politice din ziare.	1990 1998	14,9 17,1	32,9 21,9	38,9 27,1	12,0 33,7	1,3 0,2
Încearcă să convingă prietenii să voteze la fel.	1990 1998	3,8 7,9	6,7 11,1	16,0 10,2	66,8 69,8	6,7 1,0
Participă la rezolvarea problemelor comunității.	1990 1998	5,6 8,4	12,3 9,4	18,8 7,5	56,1 73,8	7,2 0,9
Intră în contact cu persoanele oficiale.	1990 1998	1,2 4,3	4,8 9,3	17,3 10,3	73,3 75,5	3,4 0,6
Participă la întruniri politice.	1990 1998	1,0 1,6	3,1 2,9	14,6 4,3	76,3 90,5	5,0 0,7
Lucrează în favoarea unui partid (candidat)	1990 1998	1,1 1,3	2,6 2,4	7,5 2,6	81,3 93,0	7,5 0,7

Sursă: Centru ICCV; Coord. Ioan Mărginean

După cum se poate deduce, indicatorii participării politice sunt ierarhizați: (activitățile cu rangul cel mai înalt le presupun pe cele cu rang mai mic). Răspunsul favorabil la o proporție de rangul "n" implică răspuns favorabil la proporțiile de rang inferior). Dacă realizăm o grupare a variantelor de răspuns prin reunirea valorilor atitudinii favorabile, respectiv a celor nefavorabile și a nonrăspun-

sului, rezultă o **scală cumulativă**. Abaterile de la modelul perfect congruent sunt tratate ca erori de ordonare, iar acceptarea modelului cumulativ se face pe baza calculului unui coeficient de reproductibilitate. ($CR = 1 - \text{nr. erori} / \text{nr. subiecți} \cdot \text{nr. itemi}$).¹⁴

Pentru datele prezentate anterior rezultă căte o scală cumulativă a participării politice la nivelul fiecărei cercetări, desemnând astfel un grad relativ înalt de congruență între activitățile considerate ($CR = 0,94$)¹⁵.

Scala cumulativă "Participare politică"

(1998, N = 1208 subiecți)
itemi

Valoare de scală	0	1	2	3	4	5	6	7
Proporția răspunderii favorabil pe item		68,8	66,1	29,2	25,3	23,9	8,8	6,3
Procentajul pe modele de răspuns	20,7	8,9	30,8	10,7	9,2	9,2	4,2	6,3
Procentaj cumulativ pe modele de răspuns		79,3	70,4	39,6	28,9	19,7	10,5	6,3

Notă: Numărul erorilor de ordonare pentru cele 7 propoziții și 1208 subiecți este de 514 (16% din valoare). Acestea se întâlnesc la 472 subiecți (39% din totalul celor intervievați).

¹⁴ Ioan Mărginean, *Măsurarea în sociologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

¹⁵ La construcția scalei răspunsurilor au fost regrupate primele trei elemente (des, câteodată, rar) au alcătuit răspunsul pozitiv în celelalte situații (deloc, nu știe, nu răspunde) au alcătuit varianta negativă de răspuns. Modelul cumulativ (scalograma) se evidențiază prin ordonarea propozițiilor în funcție de gradul de dificultate, iar a subiecților în funcție de gradul de favorabilitate (ordonarea din tabel corespunde ierarhizării din anul 1998). Fiecărui nivel cumulativ îi corespunde o valoare de scală "0" pentru nici o activitate, "1" pentru activitatea cea mai răspândită, "2" pentru primele două activități mai răspândite etc.

Pentru lecturarea tabelului de mai sus ne orientăm după procentajul cumulativ. Aici se poate observa și măsura în care sunt "valorificate" activitățile individuale. În unele cazuri valoarea răspunsului favorabil pe item este diminuată sau crescută, pentru modelul de răspuns pe care îl controlează itemul, cu eroare de ordonare; valoarea de scală controlată de itemul cu numărul cinci este inferioară răspunsului favorabil pe item, în rest, se produce efectul cumulativității (valoarea de scală a modelului orientat de itemul cu rangul cel mai scăzut sporește de la 68,8% la 79,3%). În acest fel, vom spune că 6,3% din subiecți realizează toate cele 7 activități politice enumerate, 10,5% realizează primele 6 activități, 19,7% realizează primele 5 activități și așa mai departe; respectiv că neimplicarea politică se diminuează la 20,7% față de valoarea teoretică de 31,2%.

Cât privește stabilitatea scalei cumulative, reținem că a avut loc o reorientare a indicatorilor participării politice în 1998, comparativ cu 1990: își schimbă locurile între ei itemii 1 și 2, respectiv 3 și 4. Această instabilitate nu pune însă sub semnul îndoielii valabilitatea scalelor. Este de așteptat ca, de la o etapă la alta, ca și la colectivități diferite în aceeași etapă să avem de-a face cu anumite acțiuni politice și intensități specifice ale acestora. Stabilitatea ar fi mai mare în timp dacă diferențele dintre valorile favorabile ale itemilor ar fi mai însemnate. Evident că discutăm numai despre indicatorii puternic semnificativi pentru indicat (participarea politică). Teoretic vorbind este de așteptat ca lectura să premergeă discutării temelor politice, dar nu se poate statua nici o relație de acest fel între persuasiune și activism comunitar, ca și între alți indicatori.

Dacă în locul detalierei itemilor participării politice suntem interesați doar de tipurile de activități: informare (itemii 1 și 2), persuasiune (itemul 3), activismul

comunitar (itemii 4 și 5), activismul electoral (itemii 6 și 7), modelul ierarhic al setului de itemi se îmbunătățește datorită reducerii numărului de erori (CR rămâne însă neschimbat, pentru că în același timp se reduce și numărul de itemi, dar de această dată, proporția erorilor reprezintă 5,6% din total, consemnate la 22% din subiecți). Obținem astfel și o validare internă a scalei cumulative a participării politice.

Un alt procedeu ce ar putea fi utilizat, ca exercițiu de validare, ar fi să reținem în analiză doar câte un item pentru fiecare dimensiune, astfel încât, să avem cea mai mare distanțare între ei: **discuția pe teme politice, persuasiunea, participare în plan local la rezolvarea problemelor, activitate în favoarea unui candidat.** (De această dată CR crește la 0,96 ca urmare a diminuării și mai importante a erorilor; 4% din valorile implicate, respectiv la 15% din subiecți).

Ne vom opri în continuare la **potențialul de protest.** Sunt avute în vedere trei planuri: percepția posibilității de protest, acceptarea acțiunilor de protest și a reprimării acestora. În ce privește **auto-evaluarea posibilităților proprii de a acționa împotriva unor decizii ale autorităților** care nu respectă interesele oamenilor, valorile care semnifică posibilitatea de acțiune sunt extrem de modeste în 1998: doar 7,9%, credeau că pot face ceva împotriva unei hotărâri a Guvernului și 18,3% au menționat că pot face ceva împotriva unei hotărâri a Primăriei. Nu este deloc surprinzător că aceste valori au fost mult mai mari în 1990 (28,9% credeau că se poate face ceva împotriva unei hotărâri nedrepte a Guvernului și 38,6% împotriva unei hotărâri nedrepte a Primăriei) în condițiile climiatului revoluționar existent.

Pe de altă parte s-a consemnat un înalt nivel al aprobării **mișcărilor de protest:** mai puternic în 1998 decât în 1990, cu unele excepții la acțiunile de protest neautorizate.

Tabel 7. Mișcările de protest

	Ani	Aprobare puternică	Aprobare	Dezaprobare	Dezaprobare puternică	NS/NR	Total
Reclamații prin strângerea de semnături.	1990	19,4	29,0	24,4	14,6	12,6	100,0
	1998	23,6	44,8	16,1	5,3	10,2	100,0
Boicot (refuz de a face ceva).	1990	8,0	13,9	36,3	21,8	19,9	100,0
	1998	8,7	22,7	35,0	12,7	20,9	100,0
Demonstrație autorizată.	1990	18,9	36,4	19,2	10,3	15,2	100,0
	1998	35,4	46,6	6,9	3,4	7,7	100,0
Amenințare cu greva.	1990	14,6	29,9	25,0	14,8	15,7	100,0
	1998	17,5	43,4	22,3	8,7	8,1	100,0
Grevă neautorizată	1990	3,2	7,3	24,1	39,0	14,5	100,0
	1998	2,6	6,5	51,3	32,0	7,4	100,0
Ocuparea clădirilor/fabricilor	1990	4,5	6,9	28,9	44,5	15,2	100,0
	1998	2,9	6,5	39,2	42,1	9,3	100,0

Sursă: cercetări ICCV;

Coord. Ioan Mărginean

Dealtfel, în 1990 s-a solicitat subiecților să declare dacă ar participa la greve în urma producerii unor evenimente. **Participarea la grevă** era indicată, în ordine, pentru: scăderea **nivelului de trai** (67,3% da, față de 16,9% care nu ar participa), **abuz de putere** al partidului aflat la guvernare (66,4%, față de

19,4%), **reducerea alocațiilor** sociale (63,1%, față de 20,9%), **creșterea șomajului** (51,8%, respectiv 28,5%), câștigarea alegerilor de către un partid antipatic (16,4% și 67,6%).

În același timp, a crescut și toleranța față de mișcările de protest, prin **acordul mai redus cu reprimarea** în 1998, comparativ cu 1990.

Tabel 8. Reprimarea mișcărilor de protest

		Acord puternic	Acord	Dezacord	Dezacord puternic	Nu știe Nu răspunde	%
Utilizarea forței de către poliție împotriva manifestanților	1990	14,4	21,2	31,6	26,5	6,3	100,0
	1998	4,3	15,2	41,0	34,8	4,7	100,0
Interzicerea prin lege a oricărei manifestații de protest	1990	9,3	10,0	34,7	39,5	6,5	100,0
	1998	3,3	7,7	40,1	42,5	6,4	100,0
Utilizarea armatei împotriva greviștilor	1990	6,6	8,2	27,1	51,8	6,3	100,0
	1998	1,5	4,0	31,6	57,7	5,2	100,0
Condamnarea aspră de către tribunale a celor ce nu se supun somației poliției	1990	31,3	38,2	15,4	8,4	6,7	100,0
	1998	21,7	41,2	21,4	7,5	8,2	100,0

Sursă: cercetări I.C.C.V., coord. I. Mărginean

Din datele cercetărilor analizate, consistente, dealtfel, cu cele ale altor cercetări pe care nu ne-am propus să le reluăm aici, și mai ales cu situația politică din România post-comunistă, rezultă că a avut loc **un proces cu semnificație precisă de adoptare și consolidare a democrației. În toată perioada, suportul populației pentru regimul politic democrat s-a menținut la nivel înalt în pofida unor disfuncționalități importante și a dificultăților economice.**

Reținând adevărul că adoptarea și afirmarea democrației sunt de neimaginat fără suportul populației, tot adevărat este și faptul că **responsabilitatea pentru neîmpliniri** (și, ceea ce ar fi cel mai grav, eventualul eșec în consolidarea democrației) **revine, în primul rând, instituțiilor statului, politicienilor și funcționarilor chemați să acționeze în acord cu cerințele acestui sistem și să-și asocieze societatea civilă la actul guvernării.** O importanță capitală se dovedește a avea și modul în care este realiza-

tă tranziția economică, mai exact **corectitudinea și obținerea unui echilibru între pierderi și câștiguri**, evitarea dezechilibrelor de beneficii între anumite grupuri.

Dacă ne referim la nivelul internațional, situația din România se înscrie în procesul de adaptare și consolidare a democrației din valul trei postbelic și este explicabilă în termenii lucrării inițiate de Barnes și Kaase. Această explicație este congruentă cu elaborările lui Almond și Verba din a doua lucrare consacrată culturii civice, în care se admit surse diferite ale acesteia și în care atitudinea socială imperativă pentru democrație are un rol esențial.

Dealtfel, relațiile dintre cetățeni și guvern, iar pe plan mai general problemele democrației vor continua să fie în centrul preocupărilor cercetării științifice atât în țări cu sistem democrat stabil cât și în cele care au trecut (au revenit) mai recent la democrație, cum o ilustrează și excelenta lucrare publicată de Centrul de Cercetări Sociale din Berlin.¹⁶

¹⁵ *Studies of Democratic*, WZB, Berlin, 1998